

Irodalom és zene.

MOLNÁR FERENC ÉS ÚJ DRÁMÁJA A FARKAS.

A magyar szépirodalmi értékek egyszeres szekrényében diadémként ragyog Molnár Ferenc, a magyar kultur életnek mindenképen szenzációs alakja, akinek képességei átförték a nagy nyugati színházmetropolisok szegény balkánnak tartott Magyarországtól elzárt kínai falát és az az erős, lendületes, tiszta siker, mellyel az „Ördög” és „Testőr” berlíntől egész tokióig besugarazta magyar dicsőséggel a színházakat, érdeklődést, kíváncsiságot keltett az egész világon annak a fajtának szellemi megnyilatkozásai iránt, melynek eddig csak szabadsághőseit, cigányait, paprikáit és perdiáit ismerték.

Molnár Ferenc új drámát írt, amelyet nem lehet egyszerű színházi eseményként regisztrálni, hanem meg kell örököteni, be kell állítani azokat a lelki diszpozíciókat, amelyekben az író élt, vergődött és reszketett, mikor a hosszú éjszakákon a mámmorral, bűnnel és szomorúsággal telített Budapesten papirosra ontotta, jelenetekbe tömörítette, formákba öntötte művét, melybe fizikai és lelki életterejének hatalmas mennyisége olvadt bele.

Molnár Ferenc, a drámaíró nem az életnek és a jelenségeknek fürge tollu és megfigyelő erejű croniqueörje, azt elintézi Molnár Ferenc az ujságíró az aktualitásoknak Tóth Béla utáni legmegrendítőbb pontosságú elemzője, Molnár Ferenc drámaiban, emberi mivoltának társadalmi, erkölcsi és férfiúi életének legsajátabb, legviharosabb, legszenzációsabb és legmarcangolóbb átéléseit és izzásait adja át forró, vad, beteg, hörgő őszinteséggel és az a négy komédia az „Ördög”-től a „Farkas”-ig, nem drámai vagy szépirodalmi gondolatok és mesék színbeállításai csupán, hanem a legmohóbban, színesebben, lázasabban, kulturásab-

ban élő magyar művész ember Molnár Ferenc négy életszakának, négy Molnár epocha lelki és fizikai állapotának, gyönyörének, küzdésének, csalódásának, kinjának és vonaglásának komédiája.

Csak rövid esztendők választják el ezeket a darabokat egymástól, de Molnár Ferenc egy esztendőn keresztül életeteket álmodik, épít és rombol keresztül. Az „Ördög” a nagy, erőszakos lérhódítást jelenti amint a Bernard Shaw és Oscar Wilde szellemes skepticizmusával átjárt keleti ember színt, meleget és kéjt sóvárgó pompás páthoszával sikoltotta bele a szabad ölelés himnuszát a magyar theatumba, ahol Sardou és Dumas szalonfilozófiája és a Vigszínház bulvárd behozatai voltak a legvakmerőbb színpadi erő kifejtések. Az „Ördög” forró, lihegő szerelmi parafrázisai az érzékiség atmoszféráját hozták a színre, ez a dacos, kegyetlen törtető Molnár Ferenc műve volt, aki egy virtuoz artista enerzsiájával hajította bámuló szemeink elé a legvakmerőbb trükköket: Voila és sarkon fordult. Molnár Ferenc, aki a forró élet szózatát harsogta az „Ördög”-ben ekkor kezdett igazán élni pazarul, tartalmasan, tékozló módra... Aztán a „Liliom” következett, a gyönyörű sóhajok, sirások, meleg könnyek, szubtilis gyöngédségek játéka, amelybe azoknak a ligeti hintásoknak, magyar jásszoknak és buta kis cselédeknek a metropolis gőzétől beszennyezett érzelmessége édesen groteszk kiszólásokban nyilatkozott meg. A „Liliom” következett, amelynek raffinált primitivsége, mélységes fantasztikussággal ölelkezett össze és elhalt egy szép felnőtteknek való altató mesében. A „Liliom,” amelyben annyi a fiatal cinizmus, de még több az édes fiatal zokogás, a még el nem fásult el nem tompult szíveknek üde keserve, ez a drámai, ez a szomorujáték a boldog Molnár Ferenc műve, aki meleg, poé-

tikus stációra talált és valami nagyon részegítően kedves helyzetnek mézét szürcsöli naiv gyönyörűséggel. Tud halkán, csendesén beszélni, szép passzivitásban türelmesen várni tiszta érzés langyos fürdőjében elringatott lélekkel tekinteni maga elé... Csak így születethetett meg írói képzeletének eddig legbájosabb, legszívbemarkolóbb gyermeke Juli... a kis cseléd, akit üt-vert, össze-vissza zilál a sors, aki varr, szenved és csendesén hangtalanul szeret...

A halk zengésű boldogságos lírát felváltoták a viharok Molnár Ferenc mohó vad globetrotter utján, a szenvedélyek világában újra vulkánikus talajra tért, ahonnan vészes lávafőmegek vetődnek, amelyek vörös fénybe vonják a mindenséget. Rettenetes lelki és érzelmi birkózások, vívódások következnek az író életében, amelyeknek nincsenek megnyugtató megoldásai melyek nem vonják szelid gyöngédség láncába, hanem üdvösséget és kárhozatot ígérve, démoni kacajjal, majd ajkat véresre sebző extatikus öleléssel fonják körül, rémítgetik, riasztják. A „Testőr“ következik, Molnár Ferenc rethorikai bravurja, amelyben egy meglehetősen kopott komédia tárgyat ékesít fel a szavaknak dinamikai hatást keltő erejével, az összecsendülő forró lírai ritmusok pazar pompájával, amelyek mögött egy a szenvedélyekben kifáradt, agyongyötört artista keserves vivisekciójának egy önmagát véresre korbácsoló modern flagellánsnak rángásait látjuk.

A leggazdagabbul jutalmazott, legforróbb sikereket aratott magyar írónak Molnár Ferencnek életében az utolsó esztendők olyan válságokat hoztak, amelyeknek keserves kincséből a legvadabb lelki energiával tudott csak szabadulni, amelyeknek rohamaiban elhalt az a muzsikás költészet, amely a „Gazdátlan csónak történetét“ a „Pál-utcai fiúkat“ lengte körül, amely keserű sírásokat, vad szidalmakat váltott ki megkinzott, elfehéredett, összeszorított ajkaiból. A kegyetlen körüli pletyka, a bulvárd sajtó okvetetlenkedő kíváncsisága, legszemélyesebb érzelmi dolgaikat perfraktáló komiszkodások hantottak barázdákat homlokára és ő felemelt ököllel, halott fehéren tépte ki magát a ruhájára, testére és idegeire tapadó

hinárból és eljutott az új komédiához, a „Farkas“-hoz. Új epochát jelent-e ez a darab egy új lélekállapotnak, egy új, gazdagabb életet élő Molnár Ferencnek emberi és művészi momentum-e a „Farkas“? Én igennel válaszolnék e kérdésre. A szenvedő, a kinoktól néha elgyengült léptű, a lelki viharoktól, csalódásoktól néha elzsibbadt hangú és gyakran már nem a virtuozitás, hanem a virtuozkodás erőszakolt trükkökkel hadonázó sápadt művésze aki valahol ahol nagy, tüzes, diadalmas boldogító és éltető sikert várt elbukott és aki ennek a bukásnak gyötrelmes férfionérzetet tipró és művésziellen epizódjaitól még a művészetébe merülés legkiválasztottabb óráin sem birt szabadulni. Olyan színtelen, idegesítően lendülettelen első felvonással, mint amilyen a „Farkas“ állítja be annak a tragikomédiának a képét, amely egy az asszonyát, a kincsét remegő uzsoráskapzsisággal féltő férj és az önző féltés rabkalitkájában vergődő szépséges asszony sorsából bontakozik ki, csak egy az élet csunyaságaiban kissé megrokkant elbátortalanodott és művészi svádájában megfogyatkozott színpadi író léphet elénk. Az az egész első vendéglőben lepergett felvonás, amelyben Kelemen ügyvéd kétségbeesett együgyűséggel vájkál bele az asszonya multjának titkaiba a beszédek, amelyekben ideges zaggyvaságban rapszodikus tökéletlenségben rajzanak elő a féltékenység kérdései, a mindent félreértő és félremagyarázó feltevések és gyanúsítások, nélkülözik azt a régi enerzsiát, azt a merészen, forrón, színesen duzzadó modern páthoszt, ami a féltések és remegések gyönyörű komédiáját, a „Testőr“-t olyan ellenállhatlanná tette.

A régi ideálnak abba a vendéglőbe hozatala, néma meghajlása és a felvonás végén, mikor Kelemen az asszonyával távozik, bús pezsgős mámorba merülése bizony kissé kopott melodramatikus fogás, amelyet csak az egészen kicsinyeknek bocsát meg az ember. Tehát az első felvonás egy lendülettelen vivisekciója egy eléggé közönséges emberpárnak. A második felvonásban folytatódik az inkvizíció, az asszony beismer és tagad, kacag és bosszankodik, végül megmutatja az ideál levelét, aki őt szerette, aki elment, hogy vissza-

Áki ezt a pár novellát elolvasta, bizonyára hitelez Karinthynek annyit, amennyit egy egészséges, életerős vállalkozás — a tehetség teljes kifejtése — joggal megkívánhat.

A ma társadalmi, politikai problémái terem-
tettek ismét egy tehetséges, minden
reményekre érdemes író. Ebben a megállá-
pításban foglalhatom össze ennek a pár
novellának az értékét. Nincs bennük semmi
különös, nagyzott és erőltetett, minden soruk
az evolúció revolúciójának érdekes bizonyít-
ványa. A hangot, a tonust talán nem válasz-
totta meg elég ügyesen Fehér, a képek ke-
retei talán túlságosan is szerények. Az eszmét
gyakran elnyomja az agitátor szélsőséges,
hangulatokra, emberi indulatokra alapozott
szavalása. De éppen, mert a mesterség gya-
korlata a beosztás hiánya, a rendező scenikai
tájékozatlansága és nem a lényeg, a tartalom,
nem a gondolatok, átérzések és igazán meg-
hallgatásra érdemes mondanivalók azok,
amelyek miatt aggódnunk kell, mondom, éppen
azért leszünk elnézőbbek a fogyatékkal és méltányosak a tehetséggel. A kor nemcsak
lángeszeket termel, hanem megformálja a
maga szerényebb igényű, ügyes és szorgal-
mas krónikaíróit is, ideológiáinak, hiteinek és
févhiteinek feljegyzőit. Ezek közül való ez az
új ember is s kell, hogy a jövő ígéreteit,
nagyobb, értékesebb termékeinek ajánlásait
tőle szívesen, jóindulattal, kétségtelen tehet-
sége elismerésével fogadjuk. Annál is inkább,
mert ez a jóindulat semmiesetre sem hozhat
bennünket inkomptabilitásba az objektív meg-
állapításokkal.

Schalom Asch orosz és a szíve mélyéig zsidó. Inkább ideálisan szociálista, mint anarchista, szereti a békét, a nyugalmat, a csendet. Egy kissé beteg is, megtépázta, meggyötörte az élet, az orosz lárma és ment, futott távoli országokba, messzi világrészbe, Amerikába. Közben rohamosan közeledett minden. Véres pogrom, tömeggyilkolás, merényletek, majd a nagy háború és Schalom Asch meg Oroszország nem látták többé egymást. Egyre halkabban, egyre kevesebben beszéltek odahaza róla és az éjszakát leső emberek a Néva parton a téli palotával szemben, úgy gondolnak már reá, mint egy kedves halottra és az ajkukon megakad a szó és a szemük beszél, csillog, ha az érzelmeknek, a hangulatoknak gazdag világa jön feléjük finom pasztellvonalokkal, liliomgyöngédséggel. Schalom Asch ez a furcsa nevű zsidó, akiről nagyon nehéz lenne megállapítani, vajjon nem-e inkább lengyel, mint orosz, ez a Schalom Asch máról-holnapra felülmulta Arcübasevet, gyorsvonat sebességgel vágat el Gorkij mellett és egyszerre csak azt vesszük észre, hogy Csehov mellé férkőzik, egy zsidó, egy kikergetett, kiüldözött hazátlan jött-ment, aki messze Amerikából merészen nyúl az orosz viszonyokhoz, témákhoz és ezt egészen természetesnek, szinte magától értetődőnek találjuk mint pld.: Turgenyev írásait.

Ezen első regényén keresztül tisztán, világosan vonul át — mint a mozgókép filmjén — az orosz falu, a kis város, az a csodálatosan érzékeny élet, amely oly komor és oly hideg. Az „én“ legtökéletesebb meglátása és megnyilvánulása ez a regény, kinlódó mámoros írás minden ösztönös érzék nélkül. Mély emberi érdeklődés fűz bennünket a regény minden mozzanatához. Van benne egy zsidó korcsmáros, egy jelentéktelen, egy felesleges ember, hosszú vörös szakállal és hat leánya van. A legidősebb leánya a korcsma asztalánál, egy beteg őszi alkonyatban, inkább késő délután, ködös, párás délután, egy katona mellett ül és egy fatányérból együtt esznek. Az ember ilyen beteg időben finom rezdülésű

Schalom Asch nem naturalista, nem idealista. Schalom Asch hozzásimul a tárgyházhoz, az önmaga által feltett igazságok iránt kétséget támaszt, elmondja őszintén az aggodalmait és nem próbálkozik meg a schopenhaueri rejtelmes akaratvilággal. Schalom Aschnak sikerült a vigasztalanul bántó és keserű gondolatoknak reánk való nehezedő világából érzésekben gazdag írást adni. Csodálattal kell megfizetnünk a regény minden sorát, mert művészember keze alól került ki. Pedig nagyon könnyen eltéveszthette volna a kiutat és egy durva fogású irányregényt kaptunk Camille Lemonnier rontotta el egyszer egy regényével a legszebb sikereinek hatását. A „L'homme en amour“ pedig egyszerűen, minden sallang nélkül volt megírva, olyan vizionárius művészettel, akár Balsac Garriotja. De hiába, Lemonnier nem látta meg az emberi élet virágzását, hervadását. Nem emelkedett fel odáig a misztikus magaslatig, ameddig például Schalom Asch, aki megmentette a maga számára Kovalsky csúfos letörését, rémes mártíriomságu történetét és gyöngysort

Richarda Huch, a finomságok, az emlékek, az áhítatok költője. Ellenálhatatlan erővel visz bennünket a legelőkelőbb magányosságába, hol érzéseit nemes tartózkodással megmutatja és elfeledteti velünk az örök emberi egyhangúságot. Talán a verseinek tónus szépségei a legszembeötlőbbek, azok a szép ivelésű kapcsolatok, amiket csak a legszédületebb koncepcióju írók gondolnak el és képzelnek. A versei vakmerőek, nagyszerűek, zordok, komorak, sokszor nagy zengések rímek nélkül, de az elsőtől az utolsóig a legmagasabb művészi szempontok formálták meg az anyagukat. Olyanok a versek, mint a vergődések rövid éjszakai alvás után, elbágyasztanak, oly dolgokról beszélnek velünk, mintha fájna az, hogy meg kell mutatnunk a

megnemérteft voltunkat, a zokogásunkat, mintha idegeneket akarnánk önmagunkkal bemutatni.

Édes, furcsa állapot ez, halk sirató rezonancia, mint egy régi hegedű öblében keletkezett álmos hanghullámok:

„Noch einmal, Leben, singe mir dein Chor,
Entführe mich des Tags Erobrerschrift
Zu fabelhaftem Ritt,
Musik der Liebe perle mir ins Ohr.“

Most azután össze kellene hasonlítani valakivel Richarda Hucht, a költőt. Talán Baudelaire áll hozzá közel, hisz az is ily lázasan zokogott? Talán Stefan George, aki távol áll az élettől és akinek minden verse egy merev, csiszolt remekmű, lélek nélkül? Nem, Richarda Huch lírája új lira, amely új lirát a zavarfalan hatások, az örökös idegesség, a szinte mérnöki technika formált meg. Talán Tasso és

Heinenek egy képzeletben megtörtént átplántálása Grieg zenéjébe, tehát egy befejezett valami, ami önmagát teljessé egészítette ki.

Útójára a „Letzte Sommer“-t olvastam Richarda Huchtól a Vita Somnium Breve című regénye előtt, ezt a levelekben megint lírai regényt, amely úgy indult meg, mint egy remekmű, aztán elragadta a hangulat, az izzó extázis és elvesztett mindent, amit az igazi érzések ravasz egybekapcsolása által akart megszerezni. Akkor érzékenység fogott el, apró vallomásokat tettem magamnak és vártam az újratalálkozást. Pedig nagyon elkerülhetők volna egymást.

És most, hogy a verseit tette le a kis asztalomra egy sápadt, őszi délután, tudom, hogy nem válunk meg többé.

K. E.

